

Sicole

Li cawete d' infinitif « -ter »

Li cawete di codjowaedje -ter fôrmêye des viebes so l' bodje d' on cmon no (pacô dedja avou l' cawete « -ete » ou « -et ») ou d' èn ôte viebe.

betch ou betchete => betchter

foye => fouyter / disfouyter

canler ou canlete => canlter

tchike ou tchiket => tchicter

« ki- » + tchén => kitchinter

bal ou balete => balter (1. danser ; 2. baler l' tere avou des baletes ; 3. rire di)

rim-ram => ramter

Codjowaedje

Brâmint des viebes avou l' cawete -ter ont ene cossoune divant l' T, pus k' i s' ont fôrmé pa spotchaedje del cawete « -ete » ou « -et » do sustantif bodjrece.

betchete => betchter

canlete => canlter

tchiket => tchicter

bouyete => bouyter

Adon, i s' codjownut tertos a môde do viebe « tchicter »

dji tchictêye (*dju tchictîye*) / dji tchictêyrè (*dju tchictîrê*)

Les viebes avou ene voyale divant l' T, c' est k' i gn a nén moyén di spotchê l' betchete -ete, ca gn a ddja deus cossounes divant (fât todi shuve li rîle des troes cossounes).

berwete => berweter

Adon, i s' codjowèt come « bouter ».

dji berwete / dji berwetrè

Sinsyince [sémentique]

L' idêye est todi ene pitite accion, ou ene accion fwaite a ptits côps.

tchicter = s' occuper di pitès sacwès (latén *cicca* = pitit cayet)

bouyter = fé toplin des bouyes come âk ki cût tot doûçmint [*mijoter*]

Sinonimeye

Li minme adierça pout esse obtinou avou l' cawete -yî. Pacô, gn a des sinonimes djustice diferins pal cawete.

Po sacwants mots, on a ene sôre di dobe rifondowe avou l' cawete -oter

betchter / betchoter

Eciclopedeye : plante

Li gurnåde

C' est l' frut do gurnådî, èn âbe ki vént dins les payis del Mîtrinne Mer. I est a pô près troes a cénk metes hô.

I florit d' ene bele rodje fleur diviè l' moes d' may, ki va divni ene pitite rodje longowe tchike (moes d' djun) pu ene grosse bole ki va mawri pol fén do moes d' awousse, li gurnåde leye-minme.

Si on l' côpe, gn a toplin come des ptits pepins, avou ene rodje tchâ cwand i sont bén meurs. Avou des finès clôzeures inte les compårtimints et des pus spesses inte les cwårtîs.

On les splitche po lzès magnî onk a onk. Ou hagnî dvins a plins dints (mins adon on blefe).

Cwand on li stoid, on a do djus d' gurnåde, ki sierveut a fé del gurnådene. Mins les bonmartcheyès gurnâdenes, ci n' est k' so souke et on rodje colorant.

Maladeyes : les gurnadîs polèt esse acsûts pa des emîleures (menes, picots, pouçrons)

Omonimeye

* gurnåde di guere : minme etcherpintaedje ki l' frut => bombes às gurnâdes [*bombe à sous-munitions*]

* Gurnåde : 1. veye d' Espagne (espagnol *Granada*) ; 2. pitit payis des Carayibes

* gurnâte (do flamind *gernaet*) = gârnale (do neyerlandès *granaal*) : pitit grevsî del mer [*crevette*] ou des corantès aiwes [*gamar, crevette d'eau douce*].

Eciclopedeye : sicrijheu e walon

Hinri Matterne

Henry Matterne, c' est on scrijheu e walon sovint eplaidî dins les Cayés walons.

Il a skepyî li 13 di may 1929.

I fourit relî dins l' antolodjeye "Scrire", et dins l' antolodjeye d' inte Bok et Sanson.

Di s' mestî, il esteut mwaisse di scole. Il a stî eto mayer do Sårt-Biernåd.

Ouves e walon

I scrît del prôze e walon, des pitès prôzes, a des rîlêyes a môde di fouyton, disk' a des romans.

Ses rîlêyes di paskêyes parexhît pa bokets ou come livret a pårt dins les «Cayés walons».

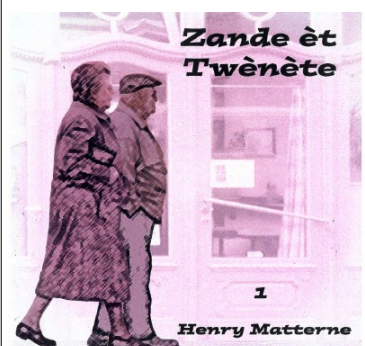
- * Les cis do rixhot (1985)
- * Al bricole al verdjale (1990)
- * Memere d' on pourceu d' depeches (1992)
- * Sovnances d' èn ovrî do tchmin d' fier (1994)
- * Zande et Twenete (2009)

Cisse rîlêye la a-st metowe so CD odio.

Il eplaida deus romans lu-minme :

- * «Al fosse al diele», ki raconte li vicåreye d' on djonne dieleu (2006)
- * «Louwis d' emon l' Pitchou», sol vicåreye d' on rezistant al guere di 40, et ki vuda e 2012.

Li minme anêye, li SLLW edita « Djoyes et rascrâwes », ene ramexhnêye di relîs bokets d' ses scrijhaedjes.

Zande et Twenete

C' est des paskeyes d' ene cope di viyès djins ki dmorèt dilé Nameur. I s' dispetonèt cobén, come totes les copes. Et, come di djusse, c' est Twenete k' a todi l' dierin mot.

Schoûtaedje do boket I° 1 : Beas mots : **moziner** (i mozinéve dispu l' pikete do djoû, et i gn aveut co plin l' tins) / **lâtchî** (*laukî*) (Il aveut djusse lâchî sol côp d' dijh eures, djusse po aler a messe.) / **plovinreye** ; **Schoice** (ene plovinreye di tos les diåles ; ene mwaijhe plouve tote froede avou on vint ki shofléve di Schoice)

Tchanson & câzaedje sol tinme do walon

O, patwès

O, patwès, do pinser ki vos pôrîz mori, ki vos fleurs k' ont poûssî so nos voyes ès disfouytêyrént å vint po n' pus djamâz rivni, no cour, ki vos inme tant, s' anoye.

Vo seuve est di dlé nos, come el cene do bos. Vo boune oumeur est dins nos-minmes. Et si vo vwès nos parvént télcô lon d' no mâjhone, nos rsintans co mia k' on vos inme.

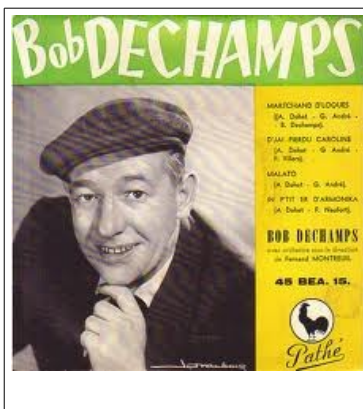
Vos poirtez bén no marke, et cnoxhoz nos corons tot come l' accint do viyaedje semé a plinne pougneye pa tos nos ratayons.

Dj' âreu honte di rnoyî on si tcher eritaedje. Et lon d' vos respecter, on a volou vos tchessî di nos scoles. Et vos câzer tot bas, pitit, pôve, etrindjir, ratchôkyî dins ene caricole.

Vos cnoxhoz bén les mots ki nos fwaiynut frumjhî; ki dins yeusses ont l' ritchesse des mots texhîs dins l' soye et foirdjîs pås tchinntîs dins l' mâleur ou al fiesse.

Lingaedje di nos parints, no raece, privêye di vos, piedreut ses oridjenes walones. Et nos moirts ki l' âme flote et pâle dissu nos toets, ni srént pus comprins d' persoune.

O, patwès, do pinser ki vos pôrîz mori, ki vos fleurs k' ont poûssî so nos voyes ès disfouytêyrént å vint po n' pus djamâz rivni, no cour, ki vos inme tant, s' anoye.

Scrijheu : ? dit pa Bob Dechamps, sitroete plake « Les grands mouints » l° 10, djive l° 8.

On slam pol walon

Ouy, les djins fjhèt des lives po s' disfinde conte l' inglès / K' on dit ki dins pô d' tins prindrè l' plaeece do francès. / Si bén k' amon nozôtes, on s' dimandreut podbon / S' i n a co ene pitite plaeece po-z etinde li walon.

Et si ns divnans tertos come les djins vnous d' ôte pårt ? / Et s' djâzrè-t on vormint l' minme lingaedje totavå ?

Mins po wangnî ôte tchoi, fât i piede çou k' on-z a ? Totes les ritchesses ki ns avéns e nosse haerna ? / Les mots di nosse lingaedje ki n' ravizèt nol ôte / Po dire les poennes, les djoyes des valets, des crapâdes : / Des « candôzer » des « houptiket » / Ki n' ravizèt pus rén s' on les mete e francès.

Mins cmint s' fwait i adon ki nosse lingaedje si pied ? / K' on n' mi vâye nén s' i vs plait trover des colibetes / Po on prumî, djel di : i n' vât nén mî k' èn ôte / Mins c' est l' monde k' a candjî ; croeyoz m' : ci n' est nole môde.

Divintins nosse lingaedje, on l' aprindeut-st e beur, / L' oujhene ou l' acireye ; et la, on l' djâzéve peur / Si bén k' Itâlyins, Holandès ou Flaminds / I l' aprindént co mî ki s' c' esteut l' acsegnmint / Tot-z ovrant a l' ovraedje, tot baltant e cafè. / Et so ene djenerâcion, leus fis divnént Lidjwès.

Cwand on n' esteut nén ritches, on n' esteut nén midones. / Parints et grands-parints dmanént e l' minme mâjhone. / Adon les ptits mourzouks sins ki l' popa nel sepe / Houmént les mots walons ki ridént foû d' leus lepes.

Minme les fâtes des vîs ki vlént peter l' francès / Lzî aprindént kimint k' el fât dire e walon / *Je m'ai blessé ; ah comme j'ai bon*

Ouy, on vike so blancs poes ; tolmonde dimeure e s' coine / Et les efants sont les esclâves di leus machenes. / On lzès leyive loukî so leu televuzion. / Asteure, c' est co bén pé : il ont traze agayons / Ki stopèt leus orayes âs vwès d' nos ratayons. / Et k' resserèt leus doets dvins des djeus ewaerants / Ki n' f(ijh)èt pus d' diferince inte les moirts, les vicants.

Hay, djans ! Dj' end a trop dit. N' prindoz nén boû po vatche. / Çou ki conte, c' est k' on tuze a disfinde nosse lingaedje. / Et po çoula, n' ratez djamây ene ocâzion / Di bén *loukî e pårt* (?) di djâzer nosse walon.

Marcel Slangen, plake « *Sins antchous* » des droles di lodjeus. Eto sol plake « *Slam da Slangen* ».